

УДК 34.096

ЦИРФА Г.О., кандидат історичних наук, доцент, заступник директора
Навчально-наукового центру інформаційного права та правових питань
інформаційної безпеки ФСП НТУУ “КПІ”, кафедра господарського та
адміністративного права ФСП НТУУ “КПІ”

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ У КОНКУРЕНТНИХ ВІДНОСИНАХ: РОЗВІДКА І ПРОМИСЛОВЕ ШПИГУНСТВО

Анотація. В статті висвітлюються питання інформаційної безпеки у сфері державного управління, конкурентна політика держави, а також створення оптимального конкурентного середовища діяльності суб'єктів господарювання, забезпечення їх взаємодії на умовах недопущення проявів дискримінації одних суб'єктів іншими.

Ключові слова: державне управління, інформаційна безпека, конкуренція, конкурентне середовище, монопольні утворення, демонополізація, порушення конкурентного законодавства, конкурентна розвідка, промислове шпигунство.

Аннотация. В статье освещаются вопросы информационной безопасности в сфере государственного управления, конкурентная политика государства, а также создание оптимальной конкурентной среды деятельности субъектов ведения хозяйства, обеспечения их взаимодействия, на условиях недопущения проявлений дискриминации одних субъектов другими.

Ключевые слова: государственное управление, информационная безопасность, конкуренция, конкурентная среда, монопольные образования, демонополитизация, нарушение конкурентного законодательства, конкурентная разведка, промышленный шпионаж.

Summary. The article highlights the issues of information security in public administration, competition policy of the state, as well as creating optimal competition environment for the activities of business entities, ensuring their interaction on the conditions of non-discrimination of some other subjects.

Keywords: state administration, information security, competition, competition environment, monopolistic formations, demonopolization, violation of competition legislation, competition intelligence, industrial espionage.

Постановка проблеми. Сучасна конкурентна боротьба має всі ознаки організації та проведення спрямованих “інформаційних операцій”, “інформаційних війн”, не забуваючи про “традиційні” методи – здобуття інформації про суб'єкта господарювання – конкурента чи партнера за допомогою конкурентної розвідки чи промислового шпигунства, але зі значно розширеними можливостями. У зв'язку з цим держава повинна чітко виділити пріоритети у сфері інформаційної безпеки і розробити стратегію державного управління що дозволить їй ефективно захистити всі напрями економічної політики, зокрема і відносини господарювання що ефективно впливатиме і на відносини у конкурентному середовищі, які повинні відбуватися у відповідності до “чесних звичаїв” за допомогою інформаційної підтримки з боку держави.

Метою статті є висвітлення питань інформаційної безпеки щодо окремих аспектів проникнення інформаційно-комунікаційних технологій в економіку.

Виклад основного матеріалу. Система інформаційного законодавства України, спрямована на регулювання, захист та розвиток вітчизняного інформаційного простору, на сьогодні вже органічно включена в систему джерел права України, що дає змогу державі на належному рівні здійснювати регулювання інформаційної сфери. Проте, для

створення відповідних умов щодо реалізації власних інтересів соціально-економічного розвитку, держава повинна ще чимало зробити, застосовуючи потужний потенціал використання інформаційних технологій.

Конституція України визначає забезпечення інформаційної безпеки як одну з найважливіших функцій держави. Виходячи з цього принципового положення і на його виконання прийнято законодавчі акти, норми яких регламентують найважливіший напрям діяльності держави – інформаційну політику. Так, виходячи з норм Указу Президента України “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року “Про Стратегію національної безпеки України” від 26 травня 2015 року № 287/2015 регламентовано, що досягнення визначених цілей потребує: зміцнення Української держави шляхом забезпечення поступального суспільно-політичного й соціально-економічного розвитку України; якісно нової державної політики, спрямованої на ефективний захист національних інтересів в економічній, соціальній, гуманітарній та інших сферах, комплексне реформування системи забезпечення національної безпеки та створення ефективного сектору безпеки і оборони України; нового зовнішньополітичного позиціонування України у світі в умовах нестабільності глобальної системи безпеки. Положення Конституції України в інформаційній сфері на сьогодні розвиваються та конкретизуються і в багатьох інших законодавчо-нормативних актах. Їх кількість вже значно перевищує дві сотні.

Для забезпечення національних інтересів держава встановлює пріоритети. Саме держава задає напрям та створює сприятливі умови для виконання завдань у відповідному напрямі. Так, у сфері господарювання держава здійснює довгострокову (стратегічну) і поточну (тактичну) економічну і соціальну політику, спрямовану на реалізацію та оптимальне узгодження інтересів суб’єктів господарювання і споживачів, різних суспільних верств і населення в цілому. В даному напрямі, на нашу думку, безумовно, повинні розвиватись і питання інформаційної безпеки, адже суб’єкти господарювання повинні захищати інформацію корпоративного і приватного змісту.

Як зазначає В.А. Копилов, повнота правового регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері може бути досягнута лише в тому випадку, якщо сукупність інформаційно-правових норм актів інформаційного законодавства “перекриє” всю множинність відносин матриці інформаційних правовідносин стосовно всіх можливих об’єктів інформаційних правовідносин і суб’єктів, які діють в інформаційній сфері [1, с. 141-142]. Отже, якщо держава чітко окреслить (виділить) пов’язані пріоритети у сфері інформаційної безпеки, що стосується захисту відносин господарювання то ефективність державного управління у цій сфері значно підвищиться.

Вже підкреслювалося, що кожний напрям діяльності держави закріплений у Конституції. Відносини, які виникли в Україні у процесі формування конкурентного середовища, закріплені принциповим положенням частини третьої статті 42 Конституції, яка встановлює: “Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монополієм становити на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція”.

Законодавством визначені основні напрями економічної політики держави серед яких важливе місце займає антимонопольно-конкурентна політика, яка, згідно з абз. 5 ч. 1 ст. 10 Господарського кодексу України від 16 січня 2003 року № 436-IV “спрямована на створення оптимального конкурентного середовища діяльності суб’єктів господарювання, забезпечення їх взаємодії на умовах недопущення проявів дискримінації одних суб’єктів іншими...”.

Забезпечення державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності в Україні було покладено на новий державний орган зі спеціальним статусом – Антимонопольний комітет України (далі – АМКУ), який вважається заснованим з дня набрання чинності Закону України “Про Антимонопольний комітет України” від 26 листопада 1993 року. В Законі України чітко прописані завдання Антимонопольного комітету України, які полягають у безпосередній участі в регулюванні монопольного сектора економіки та формуванні і реалізації конкурентної політики в частині здійснення державного контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції.

Виходячи з положень ст. 4 Закону України “Про захист економічної конкуренції” від 11 січня 2001 року № 2210-III, а також ст. 25 Господарського кодексу України від 16 січня 2003 року № 436-IV, конкурентна політика в нашій країні здійснюється за наступними напрямками: розвиток економічної конкуренції та обмеження монополізму в господарській діяльності; здійснення заходів щодо демонополізації економіки; аналіз стану ринку і рівня конкуренції на ньому та упорядкування конкуренції суб’єктів господарювання; здійснення фінансової, матеріально-технічної, інформаційної, консультативної підтримки суб’єктів господарювання; забезпечення захисту комерційної таємниці суб’єктів господарювання. Все це забезпечує держава в особі її органів та посадових осіб.

Перехід від державно-монополістичної до ринкової економіки пов’язаний з глибокими перетвореннями відносин власності. Роздержавлення, приватизація та демонополізація економіки, утвердження різноманітних форм власності є головними шляхами створення ринково-конкурентного середовища. При переході до ринкової системи особливої ваги набуває демонополізація економіки. Поняття, мета і завдання демонополізації встановлені у Державній програмі демонополізації економіки і розвитку конкуренції, затвердженій Постановою Верховної Ради України від 21 грудня 1993 року № 3757-XII. Демонополізація економіки – це здійснюваний державою комплекс заходів, у тому числі примусових, спрямованих на зниження рівня монополізації ринків.

Відомо, що Україні у спадщину дісталася надзвичайно монополізована економіка як наслідок адміністративно-командних методів господарювання, політики концентрації та спеціалізації виробництва, в цілому економічної політики соціально-політичної системи, що існувала. Тому у зазначеній Програмі, поряд зі структурними засобами демонополізації (зміна структури учасників ринку: децентралізація управління, поділ державних монопольних утворень, ліквідація державних організаційних структур монопольного типу) було передбачено і більш складні, не структурні засоби демонополізації, спрямовані на зміну структури відповідних ринків, не зачіпляючи структури суб’єктів господарювання, які на них діють (зниження або зняття бар’єрів, які обмежують вступ суб’єктів господарювання на існуючі ринки, та стимулювання вступу на монополізовані товарні ринки нових суб’єктів господарювання).

Слід зазначити, що розвиток конкурентних відносин, починаючи від політики демонополізації, характеризувався циклічними скачками і в цьому прослідковувався суб’єктивний фактор. Вже з 1998 року в обхід Антимонопольного комітету України знов почалася монополізація ринків. Вона супроводжувалася справжньою епідемією створення Державних акціонерних компаній і Національних акціонерних компаній, що лобіювалося певними міністерствами і з легкої руки Кабінету Міністрів України. Тобто простежувалося явне відкрите ігнорування регуляторних актів, які вже на той час дуже ретельно прописували норми розвитку конкурентних відносин. Показники порушень законодавства про захист економічної конкуренції з боку нововиявлених монополістів кожного наступного року були цікавими, але не втішними.

Якщо ж характеризувати стан конкуренції та монополізму в Україні на сьогоднішній день, то, на нашу думку, вона вдало визначена директором департаменту конкурентної політики АМКУ Віктором Талахом, який охарактеризував її так: “...у кількісному плані співвідношення обсягів ринків, на яких склалися конкурентні відносини, ринків, на яких конкуренція обмежена, і ринків, на яких її немає, у сьогоднішній Україні досить нагадує картину у США, тільки напередодні Другої світової війни і відразу після неї, тобто, з відставанням десь на 60 – 70 років” [2].

Мабуть з такою точкою зору можна погодитись, якщо згадати світові показники співвідношення монополізованого сектору і конкуренції за якими економічно доцільний рівень монополізації в країні не повинен перевищувати 10 – 12 %. [2]

Показником, який дозволяє оцінити структурні передумови конкуренції в національній економіці України, є частка підприємств, що діють на ринках різних типів, у загальному обсязі реалізованої продукції. За даними Антимонопольного комітету України за 2014 рік ринки з конкурентною структурою склали 46 відсотків: монополізовані ринки – 12 відсотків, олігопольні ринки – 16 відсотків, а ринки з ознаками домінування – 25 відсотків [3, с. 23].

Сьогодні численні порушення конкурентного законодавства можна простежити з боку різних підприємств-гігантів. Так, наприклад, такий гігант-монополіст як “Укрзалізниця” за даними його офіційного сайту забезпечує 82 % вантажних і майже 50 % пасажирських перевезень, що здійснюються всіма видами транспорту [4]. Аналізуючи діяльність цього гіганта, можна звернути увагу на особливості управлінських підходів керівників “Укрзалізниці”, які намагаються пристосовуватись до ринкових умов, але в той же час залишають у своїй діяльності елементи “радянських звичаїв”.

Українська фіскальна служба неодноразово перевіряла діяльність найбільших фінансово-промислових груп (далі – ФПГ). За даними цієї ж служби в Україні на сьогодні кількість найпотужніших ФПГ складає приблизно 12 – 16. З’явилися ці групи, як наслідок незаконної концентрації капіталів, природних та людських ресурсів. Найбільш відомі з таких груп: “Приват”, – найпотужніша ФПГ, до якої напряду чи опосередковано входить більш 100 підприємств в Україні та світі; “Систем Кэпитал Менеджмент” (АО “СКМ”) – за даними офіційного сайту цієї групи консолідований її дохід у 2014 році склав \$18,457 мільярди; “Фінанси та Кредит” – також одна з найпотужніших ФПГ конгломератного типу, яка здійснює свою діяльність у різних галузях економіки як в Україні, так і у світі, та інші конгломерати.

Взагалі, через спад економіки та інші негативні явища у світі ми сьогодні можемо спостерігати жорстку конкуренцію, яка проявляється у недобросовісних діях. Суб’єкти господарювання – конкуренти все більше вдаються до дій які є антиконкурентними і забороняються законодавством, а також до недобросовісної конкуренції.

Найбільшими і найскладнішими порушеннями, які здійснюють саме такі консолідовані групи, що зазначені вище, за законодавством України визначається як економічна концентрація. Такі порушення здійснюються різними шляхами і, зокрема шляхом “злиття” і “поглинання”, що відбуваються як на національному так і на міжнародному рівнях.

Виходячи зі статті 1 Закону України “Про захист від недобросовісної конкуренції” від 7 червня 1996 року № 236/96-ВР “недобросовісною конкуренцією є будь-які дії у конкуренції, що суперечать правилам, торговим та іншим чесним звичаям у підприємницькій діяльності”. Поняття “чесні звичаї” походить від Паризької конвенції про охорону промислової власності від 20 березня 1883 р. Положення статті 10 bis цієї Конвенції було запозичене українськими законотворцями і внесене до названого закону.

Сьогодні говорити про “чесні звичаї” у відносинах конкурентів дуже складно, особливо у бізнесі. В сучасних умовах господарювання практично кожна компанія думає перш за все про забезпечення безпеки діяльності своєї фірми, а з іншого боку, можна сказати, що практично кожна велика компанія збирає інформацію про своїх конкурентів. Під пильною увагою конкурентів знаходяться відомості, пов’язані з виробництвом, технологією, управлінням, фінансовою та іншою діяльністю їхніх партнерів.

Проте, часи інформаційної секретності залишилися у минулому, більш того, вони стали не вигідними і для самих компаній. Цьому сприяє всевітня мережа Інтернет, яка дає можливість отримання надійного і простого доступу до ресурсів оперативної інформації, яка представлена на інформаційних веб-сайтах. В мережі знаходяться всі великі агенти економічної і фінансової діяльності. Зараз на корпоративних сайтах розміщена прозора і корисна інформація як для користувачів, так і для самих компаній, адже відсутність відкритої інформації створює більше ризиків, скажімо, для інвесторів і держателів акцій.

Конкуренція є складною і багатогранною категорією ринкової економіки (на практиці використовуються різні моделі (типи) конкурентної поведінки). Більш того, конкуренція – це і найжорстокіша боротьба за виживання і у переважній більшості вона націлена на знищення конкурента за будь-яку ціну. Щоб випередити конкурента у боротьбі за збільшення ринкової частки, необхідно знати важливу інформацію про нього, зокрема: яка міра його домінування на ринку, у чому полягають цілі і наміри конкурента, у чому полягають переваги товаропровідних мереж конкурента тощо. Тому серйозний керівник підприємства повинен бути всередині постійно діючого процесу дослідження ринку, а значить і всередині інформаційного протиборства.

Відомо, що найпотужнішим інструментом при веденні аналітичної роботи є системний аналіз. І на допомогу керівнику можуть прийти спеціалісти, які професійно зроблять системний аналіз і підготують довідку про стан певного товарного ринку. Тобто, для інформаційної підтримки прийняття стратегічних рішень керівник може запросити фахівців, які працюють у сфері конкурентної розвідки. Поряд із терміном “конкурентна розвідка” відомі і такі терміни як “бізнес-розвідка”, “ділова розвідка” і все це терміни одного явища – інформаційно-аналітичної роботи, яка проводиться на підприємствах.

Мета діяльності конкурентної розвідки – це аналіз і систематизація здобутої чесними способами інформації. Конкурентна розвідка – це, перш за все, маркетинговий інструмент вивчення конкурентного середовища, який є цілеспрямованим збором інформації про конкурентів для ухвалення управлінських рішень щодо подальшої стратегії та тактики ведення бізнесу.

Фахівці з Інтернет-розвідки, або фахівці, які полюють за важливою інформацією, з часом отримали терміни: або “безпечники” або “маркетологи”. Термін “безпечники” застосовується до вихідців із силових структур, а термін “маркетологи” став застосовуватись до фахівців конкурентної розвідки, які прийшли з бізнесу. У будь якому випадку, як правило, це приховане спостереження за супротивником – конкурентом. І все це задля того, щоб отримати перевагу в інформаційному протиборстві і випередити конкурента у боротьбі за збільшення ринкової частки.

Доволі часто таке протиборство спостерігається, перш за все у бізнесі і відбувається воно навіть неусвідомлене. Наприклад, з двох компаній, які, скажімо виробляють молочні продукти, одержить перевагу не та компанія, яка виробляє кращу (якісну) молочну продукцію, а та, яка перемогла в тендері, яка зайняла регіон і яка ретельніше провела маркетингову кампанію і швидше перейшла на нові технології, тобто та, яка швидше отримала інформацію і точніше на неї реагувала. Якщо грамотний керівник має доступ до оперативне значущішої інформації, тобто він за допомогою конкурентної розвідки

отримав правильну інформацію і, якщо ця інформація попередньо правильно була підготовлена і представлена у зручному і узагальненому вигляді, то такий керівник все необхідне для прийняття рішення тримає в руках. Якщо ж у керівника немає доступу до необхідної інформації, або вона не повна, неточна, суперечлива, перекручена, спотворена або навмисно спотворена, такому керівнику ніяка хвалена аналітика не допоможе. Тому відомі організації (великі компанії), як правило, створюють окремий підрозділ, що займається конкурентною розвідкою. Економічним підґрунтям розвідки з боку компанії є, перш за все, економія коштів. Свій підрозділ скоріше дозволить компанії бути більш захищеною, ніж у випадку наймання фахівців зі сторони, де виникають різні проблеми з пошуком чесних і бездоганних фахівців. Як правило, де виявляється слабкість ділової розвідки, там проявляється промислове шпигунство.

Промислове шпигунство – це добування конфіденційної інформації про діяльність конкурентів протизаконним шляхом. Це може бути, наприклад, крадіжка відомостей що становлять ноу-хау, підкуп працівника підприємства, конфіденційна інформація якого потрібна, крадіжка баз даних і описів технологічних процесів тощо. Зараз світ змінився і за оперативно-значущу інформацію сплачують дуже великі кошти. Замовниками можуть бути не тільки великі компанії, а й держструктура і, навіть спецслужби, тому що завжди спостерігаються або витоки інформації, або уразливості, які неминуче до цих витоків приводять, а господар цього ще не помітив. В таких випадках може застосовуватися шантаж, погрози тощо. Сучасне промислове шпигунство може нанести дуже велику шкоду шляхом психологічного тиску на працівника (працівників) з метою дестабілізації діяльності конкурента.

Висновки.

Інформаційний простір стає головною ареною зіткнень і на міжнародному рівні, де стикаються різновекторні національні інтереси держав, що супроводжується жорсткою міжнародною конкуренцією із застосування інформаційного протидорства.

Бурхливе поширення телекомунікаційних мереж, електронних ресурсів та електронної поставки інформації вимагає від держави розробки стратегії забезпечення інформаційної безпеки, яка повинна включати в себе мету, завдання і комплекс основних заходів з її практичної реалізації, тобто це повинна бути якісно нова політика, яка за допомогою інформаційної підтримки дозволить ефективно захистити всі напрями економічної політики держави.

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку України з урахуванням загальносвітових тенденцій глобалізації не лише у сферах капіталу та трудових ресурсах, а також у сфері інформаційного простору, конкурентну боротьбу слід розглядати як об'єкт інформаційної безпеки зі всіма наслідками, що звідси випливають.

Використана література

1. Копылов В.А. Информационное право : учебник / В.А. Копылов. – М., 2002. – С.141-142.
2. Інтерв'ю кореспондента Укрінформу з директором департаменту конкурентної політики АМКУ Віктором Талахом. – Режим доступу : [//www.ukrinform.ua/rubric](http://www.ukrinform.ua/rubric)
3. Базилевич В.Д. Природні монополії : монографія / В.Д. Базилевич, Г.М. Филюк. – К. : Знання, 2006. – 367 с.
4. Звіт Антимонопольного комітету України за 2014 рік. – Режим доступу : [//www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=110270&schema=main](http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=110270&schema=main)
5. – Режим доступу : [//www.uz.gov.ua/cargo_transportation/general_information](http://www.uz.gov.ua/cargo_transportation/general_information)

~~~~~ * * * ~~~~~